

**МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ (УКРАЇНА)
ГУМАНІСТИЧНО-ПРИРОДНИЧИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМ. ЯНА ДЛУГОША
В МІСТІ ЧЕНСТОХОВІ (ПОЛЬЩА)**

**ISSN (print) 2617-0833
ISSN (online) 2617-0841**

**Міжнародний науковий журнал
«ОСВІТА І НАУКА»**

**ПРИРОДНИЧІ ТА ТЕХНІЧНІ НАУКИ
ГУМАНІТАРНІ ТА СУСПІЛЬНІ НАУКИ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Виходить два рази на рік

Випуск 1(40) 2026

МУКАЧЕВО-ЧЕНСТОХОВА

УДК 811.161.2'1(045)

ОСОБЛИВОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВОЗНАВЧОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Попович Н. Ф.

PECULIARITIES OF UKRAINIAN LINGUISTIC TERMINOLOGY

Popovych Nadiia

У статті досліджено особливості української мовознавчої термінології. З'ясовано, що лінгвістичні терміни в українській мові за структурою поділяються на однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні та багатокомпонентні. Серед двокомпонентних поширені лінгвістичні терміни, утворені на основі узгодження прикметника або дієприкметника з іменником. Менш поширені серед двокомпонентних лінгвістичних термінів такі, які утворилися на основі прилягання залежного компонента до іменника.

Визначено, що серед трикомпонентних лінгвістичних термінів поширені такі, два компоненти яких пов'язані з третім формою узгодження. Досить уживані трикомпонентні терміни, які утворені різними формами зв'язку: узгодженням та керуванням, приляганням та узгодженням.

В українській мовознавчій термінології наявні багатокомпонентні терміни, які складаються з чотирьох і більше компонентів. Як синтетичних, так й аналітичних термінів стосуються такі вимоги: семантична точність, однозначність, відповідність нормам, системність, дериваційний потенціал, відсутність емоційно-експресивного забарвлення тощо.

У роботі застосовано метод спостереження, описовий метод та структурний метод.

Ключові слова: українська мовознавча термінологія, лінгвістичні терміни, однокомпонентні терміни, двокомпонентні терміни, трикомпонентні терміни, багатокомпонентні терміни.

The article examines the features of Ukrainian linguistic terminology. It is found that linguistic terms in the Ukrainian language are divided into one-component, two-component, three-component and multi-component by structure. Among the two-component ones, linguistic terms formed on the basis of the agreement of an adjective or participle with a noun are widespread. Less common among the two-component linguistic terms are those formed on the basis of the adjacency of the dependent component to the noun.

It has been determined that among three-component linguistic terms, those whose two components are connected with a third form of agreement are widespread. Three-component terms formed by different forms of connection are quite common: agreement and control, fit and agreement.

In Ukrainian linguistic terminology, there are multi-component terms that consist of four or more components. The following requirements apply to both synthetic and analytical terms: semantic accuracy, unambiguity, compliance with norms, systematicity, derivational potential, absence of emotional and expressive coloring, etc.

The work uses the observational method, the descriptive method, and the structural method.

Keywords: Ukrainian linguistic terminology, linguistic terms, one-component terms, two-component terms, three-component terms, multi-component terms.

В українському мовознавстві сформувалася значна кількість мовознавчих понять, на позначення яких виникли терміни. Термін – це «слово або словосполучення, що вживається для точного вираження поняття з якої-небудь

галузі знання...» [5, с. 183].

Дослідження важливих питань української мовознавчої термінології висвітлювали у своїх працях такі науковці, як М. Баган [1; 2; 3], О. Васецька [4], І. Ярошевич [7; 8] та ін.

М. Баган, зокрема, зазначає: «Українська синтаксична термінологія – цілком упорядкована система термінів, що забезпечує ґрунтовний, усебічний аналіз синтаксичної структури сучасної української літературної мови» [1, с. 9].

У статті «Паронімія в сучасній українській лінгвістичній термінології: причини й тенденції розвитку» М. Баган прикметникові паронімні термінокомпоненти за словотвірними особливостями поділяє на 3 групи: «1) пароніми, утворені від різних, але етимологічно пов'язаних твірних основ за допомогою різних словотворчих формантів; 2) пароніми, утворені від різних, але етимологічно пов'язаних твірних основ за допомогою того самого словотворчого форманта; 3) пароніми, утворені від спільної твірної основи різними словотворчими формантами» [2, с. 7].

І. Ярошевич зауважує: «Поява терміна у тій чи тій сфері людської діяльності є завершальним етапом в осмисленні досліджуваних об'єктів дійсності, узагальненою, найбільш сконденсованою дефініцією пізнаваних явищ» [8, с. 44].

Попри численні здобутки, дослідження української мовознавчої термінології є актуальним, адже вона безперервно розвивається.

Мета статті – дослідити українську мовознавчу термінологію та схарактеризувати її особливості.

За нашими спостереженнями, лінгвістичні терміни в українській мові за структурою поділяються на однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні та багатокомпонентні.

Однокомпонентними, зокрема, є такі лінгвістичні терміни: *абетка, абревіатура, абревіація, адаптація, адвербіалізація, ад'єктивація, акомодация, актуалізація, акцент, акцентологія, акцентуація, алегорія, алітерація, алогізм, аломорф, ампліфікація, анаграма, анаколұф, аналогія, анафора, антитеза, багатозначність, безособовість, безсполучниковість, буква, варіантність,*

вербалізація, вигук, вид, вібранти, відміна, відмінок, відмінювання, відокремлення, гідронім, говір, говірка, градація, граматика, графіка, двокрапка та ін.

Серед двокомпонентних поширені лінгвістичні терміни, утворені на основі узгодження прикметника або дієприкметника з іменником, наприклад: *абсолютний час, абстрактна назва, авторська мова, адвербіальне словосполучення, активний словник, аналітична форма, атрибутивне словосполучення, афіксальний словотвір, безприйменникове керування, безафіксний словотвір, безособове дієслово, безособове речення, безсполучниковий зв'язок, буквене письмо, видова пара, висхідний дифтонг, відкритий склад, адаптований текст, відносний час, відокремлена обставина, відокремлена прикладка, відокремлене означення, відокремлений додаток, вільне словосполучення, власна назва, внутрішній монолог, внутрішня флексія, граматична категорія, граматичне значення, губні звуки, називний відмінок, модальні слова, морфологічна категорія, літературна мова, літературна норма, логічний наголос, односкладне речення, двоскладне речення, мовна діяльність, мовний етикет та ін.*

Менш поширені серед двокомпонентних лінгвістичних термінів такі, які утворилися на основі прилягання залежного компонента до іменника, наприклад: *автоматизм вислову, будова слова, валентність слова, варіанти морфеми, варіанти слова, варіанти фонemi, варіанти фраземи, висота звука, знак переносу, знак питання, категорія модальності, принципи правопису та ін.*

В українській мовознавчій термінології наявні трикомпонентні лінгвістичні терміни. Серед них поширені такі, два компоненти яких пов'язані з третім формою узгодження, наприклад: *безсполучникове складне речення, бокові приголосні звуки, глоткові приголосні звуки, глухі приголосні звуки, передньоязикові приголосні звуки, плавні приголосні звуки, голосний носовий звук, губні голосні звуки, губні приголосні звуки, дзвінки приголосні звуки, зімкнені приголосні звуки, зубні приголосні звуки, м'які приголосні звуки, подовжені приголосні звуки, наголошений голосний звук, простий дієслівний присудок, складений дієслівний присудок, складений іменний присудок, з'ясувальне підрядне*

речення та ін.

Досить уживані також трикомпонентні лінгвістичні терміни, які утворені різними формами зв'язку:

- узгодженням та керуванням: *активний стан дієслова, актуальне членування речення, бажальний спосіб дієслова, наказовий спосіб дієслова, пасивний стан дієслова, вищий ступінь порівняння, найвищий ступінь порівняння, внутрішня форма слова, головний член речення, граматична будова мови, граматична форма слова, непохідна основа слова, експресивна функція мови, номінативна функція мови, іменні частини мови, лексичне значення слова, минулий час дієслова, майбутній час дієслова, неозначена форма дієслова, морфемна будова слова, морфологічна парадигма слова, морфологічне членування слова, однорідні члени речення, неоднорідні члени речення, переносне значення слова, фонетичний принцип правопису, морфологічний принцип правопису та ін.;*

- приляганням та узгодженням: *категорія часової віднесеності, оглушення приголосних звуків, домінанта синонімічного ряду, фразеологізми професійного мовлення та ін.*

В українській мовознавчій термінології представлені також багатоконпонентні терміни, які складаються з чотирьох і більше компонентів, наприклад: *безсполучникове речення з однотипними частинами, відокремлені уточнювальні члени речення, голосні звуки високого підняття, голосні звуки середнього підняття, голосні звуки низького підняття, голосні звуки переднього ряду, голосні звуки заднього ряду, повна морфологічна парадигма слова, неповна морфологічна парадигма слова, складнопідрядне речення займенниково-співвідносного типу несиметричної структури та ін.*

У сфері термінотворення аналітизацію М. Баган вважає «цілком логічною і вмотивованою, оскільки терміни-словосполучення виявляють низку переваг:

1. Їх вирізняє високий ступінь семантичної точності найменування наукового поняття, оскільки вони не просто називають певне поняття, а й указують на якусь принципову його ознаку...

2. Терміни-словосполучення переважно мотивовані опорним компонентом.

3. У термінів-словосполучень менша ймовірність розвитку полісемії, що не бажано для термінології.

4. Терміни-словосполучення мають вищий рівень системності, оскільки вони чітко співвідносяться з терміном-гіперонімом (родовим поняттям), від якого утворені, і терміном-гіпонімом (видовим поняттям)... Вони легко формують також антоніміїні відношення... Усе це сприяє ієрархізації та систематизації термінології.

5. Терміни-словосполучення мають високу здатність до подальшого терміноутворення за рахунок додавання нових характеристичних компонентів...» [3, с. 103].

С. Шевчук та І. Клименко визначають такі основні ознаки терміна:

«✓ **Системність**: кожний термін входить до певної терміносистеми, у якій має термінологічне значення, а за межами своєї терміносистеми він може мати зовсім інше значення.

✓ **Точність**: термін повинен якнайповніше й найточніше передавати зміст поняття, яке він позначає, неточний термін може бути джерелом непорозуміння між фахівцями.

✓ **Прагнення до однозначності** у межах своєї терміносистеми: якщо більшість слів загальноживаної мови багатозначні, то більшість термінів – однозначні, це зумовлено їх призначенням...

✓ **Наявність дефініції**: кожний науковий термін має дефініцію (означення), яка чітко окреслює, обмежує його значення» [6, с. 514].

Отже, в українській мові лінгвістичні терміни за структурою поділяються на однокомпонентні, двокомпонентні, трикомпонентні та багатокомпонентні. Як синтетичних, так й аналітичних термінів стосуються такі вимоги: семантична точність, однозначність, відповідність нормам, системність, дериваційний потенціал, відсутність емоційно-експресивного забарвлення тощо.

Список використаних джерел

1. Баган М. П. Нові тенденції у формуванні сучасної української синтаксичної

термінології. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету*. 2015. Вип. 31. С. 9-13.

2. Баган М. П. Паронімія в сучасній українській лінгвістичній термінології: причини й тенденції розвитку. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : Філологічні науки (мовознавство)*. 2017. № 8, Том 1. С. 5-10.

3. Баган М. П. Співвідношення синтетизму й аналітизму в сучасній українській лінгвістичній термінології. *Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Філологія*. 2019. Т. 22, №1. С. 100-108.

4. Васецька О. І. Сигніфікативна синонімія в синтаксичній термінології української мови. *Термінологічний вісник*. 2019. Вип. 5. С. 65-77.

5. Єрмоленко С. Я., Бибик С. П., Тодор О. Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. Київ: Либідь, 2001. 224 с.

6. Шевчук С. В., Клименко І. В. Українська мова за професійним спрямуванням. Київ: Алерта, 2011. 696 с.

7. Ярошевич І. А. Терміни на позначення дієслова, його форм і категорій в українській мові. *Наукові записки Національного університету «Києво-Могилянська академія»*. 2006. Т. 60: Філологічні науки. С. 72-78.

8. Ярошевич І. Становлення й кодифікація української морфологічної термінології. *Українська мова*. 2010. № 3. С. 44-54.

References

1. Bahan, M. P. 2015. Novi tendentsiyi u formuvanni suchasnoyi ukrayins'koyi syntaksychnoyi terminolohiyi [New trends in the formation of modern Ukrainian syntactic terminology]. *Scientific Bulletin of the UNESCO Department of Kyiv National Linguistic University*, 31, pp. 9-13.

2. Bahan, M. P. 2017. Paronimiya v suchasniy ukrayins'kiy linhvistychniy terminolohiyi: prychny y tendentsiyi rozvytku [Paronymy in modern Ukrainian linguistic terminology: causes and development trends]. *Scientific Bulletin of the Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University. Series: Philological Sciences (Linguistics)*, 8, 1, pp. 5-10.

3. Bahan, M. P. 2019. Spivvidnoshennya syntetyzmu y analityzmu v suchasniy ukrayins'kiy linhvistychniy terminolohiyi [Correlation between synthetism and analytism in modern Ukrainian linguistic terminology]. *Bulletin of the Kyiv National Linguistic University. Series: Philology*, 22, 1, pp. 100-108.

4. Vasetska, O. I. 2019. Syhnifikatyvna synonimiya v syntaksychniy terminolohiyi ukrayins'koyi movy [Significant synonymy in the syntactic terminology of the Ukrainian language]. *Terminological Bulletin*, 5, pp. 65-77.

5. Yermolenko, S. Ya., Bybyk, S. P. and Todor, O. H. 2001. *Ukrayins'ka mova. Korotkyy tлумachnyy slovnyk linhvistychnykh terminiv* [Ukrainian language. Short explanatory dictionary of linguistic terms]. Kyiv.

6. Shevchuk, S. V. and Klymenko, I. V. 2011. *Ukrayins'ka mova za profesiynym spryamyuvannyam* [Ukrainian language for professional direction]. Kyiv.

7. Yaroshevych, I. A. 2006. Terminy na poznachennya diyeslova, yoho form i katehoriy v ukrayins'kiy movi [Terms for denoting the verb, its forms and categories in the Ukrainian language]. *Scientific Notes of the National University "Kyiv-Mohyla Academy"*, 60, pp. 72-78.

8. Yaroshevych, I. 2010. Stanovlennya y kodyfikatsiya ukrayins'koyi morfolohichnoyi terminolohiyi [Formation and codification of Ukrainian morphological terminology]. *Ukrainian Language*, 3, pp. 44-54.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>